јəви препаратларын һеч ишлəдилмəмəсинин еколожи бахымдан əһəмијјəтли, кимјəви препаратларын узун иллəр боју тəтбиги нəтиҹəсиндə һелминтлəрин препаратлара өјрəшмəси мүддəасына ујғун олараг аскаридлəрин пиперазинə давамлы нəсиллəринин јаранмасы да нəзəрə алынмалыдыр.

Балдырғанын антиһелминт препаратларла гарышыгларындан алынан игтисади сəмəрə база варианты кими пиперазинин вə пиперазин-фенотиазин гарышығынын ишлəдилмəсиндəн алынан игтисади сəмəрəдə елə бир бөјүк фəрг ашкар едилмəмишдир. Лакин тəклиф олунан јени вариантда кимјəви препаратларын 2 дəфə аз ишлəдилмəсинин һəм еколожи, һəм дə игтисади ҹəһəтдəн əһəмијјəтли олмасы нəзəрə алынмалыдыр. Она көрə дə аскаридиоза гаршы кимјəви препаратларла (фенбендазол, нилверм, пиперазин, албендазол) јанашы балдырган унунун кимјəви препаратларла гарышыгларынын ишлəдилмəси дə мəслəһəтдир.

Бизим дикəр тəтбиг үчүн тəклиф олунмуш тəдбирлəрин игтисади сəмəрəси ријази дүстурлардан истифадə едилмəклə мүəјјəнлəшдирилмишдир. Бу тəдбирлəрдəн — гојунларын мə'дə-бағырсаг нематодозларына гаршы балдырганын кимјəви препаратларла гарышығынын ишлəдилмəсини, профилактики тəдбирлəрин апарылмасында прогнозлашдырма үсулларынын нəзəрə алынмасы, гојунларын фассиолјозунда организмин мүгавимəт гүввəсинин артырылмасы вə патокенетик терапија мəгсəдилə мис сулфатын (микроелемент кими) ишлəдилмə методуну көстəрмəк олар. Бу барəдə бизим истəр бə'зи тəтбиг ишлəримизин нəтиҹəлəри, истəрсə дə прогностик һесабламаларымыз көстəрир ки, һəмин тəдбирлəри кениш тəтбиг етмəклə милјонларла игтисади сəмəрə əлдə етмəк олар.

Белəликлə, һелминтозлара гаршы јени елми ишлəмəлəр əсасында тəтбиг ишлəринин игтисади сəмəрəси һесаблананда əсасəн һелминтозун вурдуғу игтисади зəрəр, тəтбиг ишинин апарылмасы үчүн хəрҹлəр вə саир бу кими көстəричилəр əсас көтүрүлмəлидир. Тəдбирин игтисади сəмəрəсини мүəјјəнлəшдирəндə əсасəн ријази дүстурлардан истифадə етмəк лазымдыр. Белə олдугда ишин сəмəрəсини даһа дəгиглији илə мүəјјəнлəшдирмəк олар. Бу базар игтисадијјатынын тəлəбинə ујғундур.

Јадда сахламаг лазымдыр ки, илин иглим вə тəсəррүфат шəраитлəрилə əлагəдар олараг һелминтозларын епизоотоложи ситуасијасынын, һејвандарлыг мəһсуллары гијмəтлəринин вə тəдбирлəрин апарылмасы хəрҹлəринин дəјишмəси илə əлагəдар игтисади сəмəрəни вахташыры дəгиглəшдирмəк мəслəһəтдир.

ƏДƏБИЈЈАТ

1. Бајрамов С. Ј. Автореф. бајт. елм. нам. – Бакы, 1998, 29 с.; 2. Гаджиев Я. Г. Ж. "Ветеринария", 1975, N -3, с. 70-71; 3. Гаджиев Я. Г. В кн: "Проблемы прикладной гельминтологии", М. 1978, Изд-во "Наука", с. 172-175; 4. Гаджиев Я.Г., Алиев А.А. Ж. "Ветеринария", 1983, N 4, с, 37-38. 5. Гаджиев Я.Г., Гараев В.Х. Ж. "Ветеринария", 1986, N 2, с. 47-48. 6. Гаджиев Я.Г., Гараев В.Х. Ж. "Ветеринария", 1988, N 4, с.45-46. 7. Методика определния экономической эффективности ветеринарных мероприятий. М. Изд-во ВАСХНИЛ, 1982. 8. Сазанов А.М., Мамержанов С.М., Сафиуллин Р.Т., Чулков П.А. Методические рекомендации по определению экономической эффективности противогельминтозных мероприятий. М; 1986, с.42. 9. Сафиуллин Р. Т., "Афтореф. докид. дисс. 1991, М; Труды ВИГИС том. 31. М, 1992 ж. "Ветеринария" 1998 N 5.

УОТ 636. 082. 454; 636. 293. 2

СЕОЛИТ МИНЕРАЛЫНЫН ВƏ ТЕТРАВИТИН ҸАМЫШЛАРЫН ТƏНАСҮЛ ФƏАЛИЈЈƏТИНИН БƏ'ЗИ КӨСТƏРИҸИЛƏРИНƏ ТƏ'СИРИ

М. И. РƏҺИМОВ,
РКТЕА-нын мүхбир үзвү, профессор
И. М. ƏЛИЈЕВ,
биолокија елмлəри намизəди

Азəрбајчан Елми Тəдгигат Һејвандарлыг инитуту

Республикамызын һејвандарлыг тəсəррүфатларында ислаһатлар бүтүнлүклə баша чатдырылмыш, онларын əвəзиндə хүсуси мүлкијјəтə əсасланан гурумлар јарадылмышдыр. Бу гурумлар ичəрисиндə чамышчылыгла мəшғул олан фəрди вə коллектив тəсəррүфатлар да əмəлə

кәлмишдир. Һејвандарлыг мәһсуллары истеһсалы илә мәшғул олан бу гурумларын инкишаф етдирилмәси јем базасы јарадылмадан мүмкүн дејилдир. Мүхтәлиф тәбии иглим вә торпаг шәраитинә малик олан республикамызын ајры-ајры рајонларында тәдарүк олунан јемләрдә чох вахт һәр һансы бир биоложи фәал маддә (макро вә микроелементләр, витаминләр) чатышмыр. Бу чатышмазлыг өзүнү һејванларда гурутма дөврүндә, хүсусилә дә доғумдан сонракы вахтда даһа чох бүрузә верир. Она көрә дә бу чатышмазлыглар һејванларда гысырлығын јаранмасында мүһүм рол ојнајан амилләр һесаб едилир.

Чамышларда гысырлыға гаршы көрүлән мүбаризә тәдбирләри ичәрисиндә биоложи фәал маддәләрлә зәнкин јем әлавәләри үчүн хаммал мәнбәләринин ахтарылмасы вә онлардан истифадә едилмәси актуалдыр. Сон заманлар республикамызда јем әлавәси кими тәбии сеолитләрә диггәт артмышдыр. Азәрбајҹанда вә јахын хариҹдә апарылан елми ахтарышлар бу минералдан гушларын, һејванларын јем пајларында истифадә етмәк үчүн перспективләр ачмышдыр. Лакин индијәдәк сеолит минералынын чамышларын тәнасүл фәалијјәтинә тә'сир етмәсинә вә онун гысырлыға гаршы мүбаризәдә тәтбиг олунмасы схеминә даир мә'лумат јохдур.

Дејиләнләри нәзәрә алараг, Шәмкир рајонунун кечмиш "Азадлыг" колхозунда мурраһ ҹинсинә мәнсуб олан 16 баш боғаз чамыш үзәриндә тәҹрүбә гојулмушдур. Мәгсәд гурутма дөврүндә боғаз чамышларын јем пајына Азәрбајҹан сеолити әлавә едилмәсинин вә онлара әзәләдахили витамин препаратлары (тетравит) јеридилмәсинин тәнасүл органларынын фәалијјәтинә, доғулан кәлчәләрин сағламлығына, инкишафына тә'сирини мүәјјәнләшдирмәк олмушдур.

Тәдгигат үчүн сечилмиш чамышлар дөрд група бөлүнмүшдүр. Тәҹрүбә мүддәтиндә (доғума 2 ај галмыш вә 45 күн доғумдан сонра) 1 групда олан һејванларын јем пајына күндә бир дәфә 0,5 г/кг сеолит минералы әлавә едилмишдир; II групдакы чамышлара 10 күндә бир дәфә әзәләдахили 10 мл тетравит јеридилмишдир; III група күндә бир дәфә 0,5 г/кг сеолит верилмиш вә 10 күндән бир 10 ил тетравит вурулмушдур; IV (нәзарәт) груп исә тәсәррүфатда гәбул олунмуш јем пајы алмышдыр. Бүтүн чамышлардан ики дәфә (тәҹрүбәнин әввәлиндә вә сонунда) ган нүмунәси көтүрүлмүш, биокимјәви вә морфоложи мүајинәләр апарылмышдыр. Ган зәрдабында калсиум, фосфор, каротин, үмуми зүлал вә зүлал фраксијалары, ганын морфоложи тәркибиндә исә һемоглобин, еритроситләр вә лејкоситләр тә'јин едилмишдир. Тәҹрүбә вә нәзарәт групунда олан һејванларын һамысында сонун ајрылмасы мүддәти, ҹинсијјәт үзвләринин хәстәлијә тутулмасы, балалығын инволјусија вахты, ҹинсијјәт тсиклинин бәрпа олунмасы нәзәрә алынмышдыр. Балалығын инволјусија мүддәти орта балалыг артеријасынын вибрасијасына, балалығын өлчүсүнүн кичилмәсинә вә онун дахилинин чиркдән (лохидән) там тәмизләнмә вахтына көрә тә'јин олунмушдур. Тәҹрүбәдә олан һејванларда һәмчинин боғазлығын, доғумун вә доғушдан сонракы дөврүн кедиши, илк мајаланмадан сонра дөлләнмә фаизи, сервис дөврүнүн давамы, кәлчәләрин јашама габилијјәти, бөјүмәси гејдә алынмыш вә мүгајисә едилмишдир.

Тәдгигатлырын нәтиҹәләри

Апарылан тәҹрүбәләр көстәрмишдир ки, боғаз чамышларын гурутма дөврүндән башлајараг јем пајына сеолит минералы әлавә едилмәси вә онлара әзәләдахили тетравит јеридилмәси организмдә зүлалларын биосинтезинин артмасына сәбәб олур (1-ҹи ҹәдвәл). Белә ки, ганда үмуми зүлалын мигдары I групда (сеолит) 7,42 г%-дән 8,24 г%-ә, II групда (тетравит) 7,56г%-дән 8,62 г%-ә, III групда (сеолит+тетравит) исә 7,49г%-дән 10,06 г%-ә гәдәр јүксәлмишдир. Дүздүр, бу просес доғушдан сонракы дөврә хас олан бир һал кими нәзарәт групунда да мүшаһидә едилмишдир (7,54г%-дән 7,76 г%-ә кими), анҹаг тәҹрүбә групларында бу артым даһа јүксәк вә е'тибарлы сәвијјәдә олмушдур.

Тәдгигат заманы ган зәрдабында зүлал фраксијаларынын мүәјјән дәјишикликлијә уғрамасы да нәзәрә чарпмышдыр. Даһа дәгиг десәк, албуминләрин вә бета-гамма-глобулинләрин мигдары артмыш, алфа-глобулинләринки исә, демәк олар, дәјишмәз галмышдыр. Ону да гејд етмәлијик ки, нәзарәт групунда, физиоложи бир ганунаујғунлуг кими, доғумдан сонра албуминин сәвијјәсинин азалдығы һалда, тәҹрүбә һејванларында, әксинә олараг, әһәмијјәтли дәрәҹәдә чохалмышдыр. Бу исә өз нөвбәсиндә тәтбиг олунан маддәләрин организмдә маддәләр мүбадиләсини, о ҹүмләдән зүлалларын синтезини күҹләндирмәсинә сүбутдур.

1-чи чәдвәл

Боғаз чамышлара сеолит минералы вә тетравит тәтбиг олунмасынын ганын морфоложи вә биолокимјәви көстәричиләринә тә'сири

Көстәричиләр	Груплар			
	I	II	III	IV
Еритроситләр, млн	6,3+0,18 6,7+0,21	6,6+0,32 7,3+0,28	6,4+0,24 7,4+0,22	6,8+0,21 6,9+0,17
Лејкоситләр, мин	8,6+0,34 9,4+0,27	8,3+0,29 9,3+0,26	8,8+0,31 10,4+0,38	8,5+0,25 8,4+0,19
Һемоглобин, г%	8,4+0,42 9,0+0,48	8,7+0,35 9,5+0,51	8,5+0,39 10,2+0,61	8,6+0,28 8,5+0,23
Калсиум, мг%	9,9+0,42 12,1+0,36	9,5+0,38 10,5+0,56	9,2+0,47 13,8+0,46	9,7+0,39 8,6+0,48
Фосфор мг%	5,2+0,24 5,8+0,31	5,4+9,28 5,9+0,32	5,0+0,19 5,5+0,24	5,4+0,18 5,6+0,22
Каротин, мг%	0,52+0,06 0,58+0,04	0,56+0,07 0,63+0,08	0,61+0,05 0,69+0,03	0,57+0,06 0,31+0,09
Үмуми зүлал, г%	7,42+0,17 8,24+0,24	7,56+0,15 8,62+0,18	7,49+0,12 10,06+0,16	7,54+0,19 7,76+0,21
Албумин, мг%	3,43+0,08 3,66+0,09	3,45+0,12 3,72+0,15	3,25+0,13 4,08+0,18	3,12+0,11 2,94+0,12
Алфа-глобулин, г%	0,99+0,07 1,02+0,10	0,98+0,07 1,03+0,11	1,09+0,06 1,00+0,07	1,23+0,13 1,28+0,11
Бета-глобулин, г%	1,23+0,05 1,40+0,08	1,33+0,11 1,64+0,14	1,43+0,08 1,67+0,12	1,35+0,07 1,51+0,10
Гамма-глобулин, г%	1,77+0,15 1,97+0,14	1,79+0,11 2,24+0,12	1,72+0,16 2,10+0,11	1,80+0,12 2,03+0,12

Гејд: сурәт - тәчрүбәнин әввәли; мәхрәч - тәчрүбәнин сону

Сеолит минералынын вә тетравитин тәтбиги мүддәтиндә каротинин мигдарында, тәчрүбәнин башланғычы илә мүгајисәдә, көзә чарпачаг дәрәчәдә фәрг олмамышдыр. Лакин нәзарәт групунда бу көстәричинин, доғумдан сонракы дөврә характерик бир хүсусијјәт кими, ики дәфәјә јахын азалдығы һалда, тәчрүбә групларында јүксәк сәвијјәдә галмышдыр.

Ганда калсиум вә фосфор кими минерал маддәләрин мигдарынын тә'јин едилмәси дә мүһүм әһәмијјәтә маликдир. Мүајинәләр көстәрмишдир ки, гурутма дөврүндән башлајараг боғаз чамышларын јем пајына 0,5 г/кг сеолит минералы әлавә едилмәси (I группа) ганда калсиумун мигдарынын нәзәрә чарпачаг дәрәчәдә - 22,2%, тәкчә 10 ил тетравит јеридилмәси (II группа) - 10,6%, сеолит вә тетравитин биркә тәтбиг олунмасы исә (III группа) 1,5 дәфәјә гәдәр артмасына (чүнки сеолитин тәркибиндә калсиум-оксид вардыр) сәбәб олур. Лакин бу һалда фосфорун мигдары нәзарәтлә мүгајисә етдикдә чүз'и дәрәчәдә јүксәлир (1-чи чәдвәл).

Тәчрүбәләрин нәтичәсиндән мә'лум олмушдур ки, ганын морфоложи тәркиби бүтүн һејванларда физиоложи норма һәддиндә олмушдур (1-чи чәдвәл). Лакин сеолит минералынын вә тетравитин тәтбигиндән сонра тәчрүбә групларында һәмин көстәричиләрин нәзарәтә нисбәтән е'тибарлы дәрәчәдә јүксәк сәвијјәдә олмушдур. Белә ки, тәчрүбәнин сонунда ганда еритроситләрин, лејкоситләрин вә һемоглобинин мигдары мүвафиг олараг, I група - 7,1 8,9 8,2%; II група - 10,6, 12,8 вә 13,2%; III група - 14,9, 17,0 вә 20,8% артмышдыр.

Алдығымыз мә'луматларын тәһлили көстәрир ки, гурутма дөврүндән башлајараг боғаз чамышлара сеолит вә тетравит верилмәси доғумдан сонра тәнасүл органларында кедән физиоложи просесләрә күчләндиричи тә'сир едир (2-чи чәдвәл). Доғумдан сонра сонун ајрылмасы тәчрүбә вә нәзарәт групларында мүхтәлиф вахтларда гуртармышдыр. Белә ки, сонун дүшмәси I група - 3,6 саатдан, II група - 3,2, III група - 2,7 вә IV (нәзарәт) група исә 4,7 саатдан сонра баша чатмышдыр. Ајдын олмушдур ки, тәчрүбә групларындакы һејванларын һамысында сонун физиоложи чәһәтдән нормал вахт әрзиндә дүшдүјү һалда, нәзарәт групунда бу просес 2 башда олмушдур. Бундан әлавә мүәјјәнләшмишдир ки, тәнасүл органларынын лохидән (чиркдән) там тәмизләнмәси тәчрүбә групларында нәзарәтә нисбәтән мүвафиг олараг 3,6; 6,2 вә 7,8 күн тез гуртармышдыр. Доғумдан сонра балалығын там инволјусија (бәрпа) мүддәти исә 5,4; 6,8 вә 10,2 күн тез баша чатмышдыр.

2 сајлы чәдвәлдән көрүндүјү кими, биоложи фәал маддәләрин тәтбигиндән сонра ганын биокимјәви вә морфоложи көстәричиләринин јүксәк сәвиј-

једә олмасы, тәнасүл органларында кедән инволјусија просесинин күчләнмәси чинсијјәт тсиклинин бәрпа олунмасыны, доғумдан сонра һәвәсәкәлмәнин вә дөлләнмәнин вахтыны тезләшдирир. Беләә ки, һәвәсәкәлмә I групда - 72 күндән, II групда - 66; III групда - 58; IV (нәзарәт) групда исә 88 күндән сонра башланмышдыр.

Тәчрүбә групларында биринчи мајаламадан сонра дөлләнмә фаизи дә нәзарәтә нисбәтән јүксәк олмушдур - мүвафиг олараг 68,8% (I груп), 71,6% (II), 76,4% (III) DO 59,6% (IV - нәзарәт групу). Сервис дөврүнә кәлдикдә исә онун мүддәти I групда - 93 күн, II групда - 85 күн, III групда - 76 вә IV (нәзарәт) групда - 108 күн давам етмишдир.).

2-чи чәдвәл

Сеолит минералынын вә тетравитин чамышларын тәнасүл фәалијјәтинә вә балахларын бөјүмәсинә тә'сири

Көстәричиләр	Груплар			
	I	II	III	IV
Сонун ајрылмасы мүддәти (саат)	3,6 ± 0,24	3,2 ± 0,31	2,7 ± 0,26	4,7 ± 0,52
Сонун физиоложи чәһәтдән нормал вахт әрзиндә дүшмәси (баш)	4	4	4	2
Тәнасүл органларынын лохидән тәмизләнмәси (күн)	19,8 ± 0,67	17,2 ± 0,54	15,6 ± 0,39	23,4 ± 0,8
Балалығын там инволјусијасы (күн)	29,2 ± 0,82	27,8 ± 0,92	24,4 ± 0,88	34,6 ± 1,1
Доғумдан сонра һәвәсәкәлмәнин башланма вахты (күн)	72 ± 4,6	66 ± 6,1	58 ± 3,8	88 ± 6,2
Биринчи мајаламадан сонра дөлләнмә фаизи (%)	68,8	71,6	76,4	59,6
Балахларын јени доғуланда дири чәкиси, кг	31,4 ± 1,2	30,6 ± 1,3	32,2 ± 1,5	30,0 ± 1,1
Балахларын диспепсија хәстәлијинә тутулмасы (баш)	—	—	—	2
Балахларын тәчрүбә дөврүндә күндәлик чәки артымы, г	586 ± 28	636 ± 32	693 ± 36	514 ± 27

Тәчрүбәләр көстәрмишдир ки, боғаз чамышлара сеолит вә тетравит верилмәси доғулан балахларын бөјүмәсинә, сағламлығына да тә'сир едир. Тәчрүбә групларындакы чамышлардан алынан балахларын дири чәкиси јени доғуланда нәзарәтә нисбәтән мүвафиг 1,4 кг (I груп), 0,6 кг (II), 2,2 кг (III) чох олмушдур. Доғуландан сонракы вахтларда да нәзарәт групунда олан аналоглары илә мүгајисәдә күндәлик бөјүмә сүр'әти I групда 72 г, II групда 122 г вә III групда 179 г јүксәк олмушдур. Ону да гејд етмәк лазымдыр ки, тәдгигат заманы нәзарәт групунда доғулан балахларын 2 башында јүнкүл формада диспепсија хәстәлији мүшаһидә едилмишдир (2-чи чәдвәл).

Беләликлә, боғаз вә јени доғмуш чамышларын биоложи фәал маддәләрлә тә'мин олунмасы доғумдан сонракы дөврдә тәнасүл органларында кедән физиоложи просесләрә (сонун дүшмәси, балалығын лохидән тәмизләнмәси вә онун инволјусијасы) стимуллашдырычы тә'сир көстәрәрәк һәвәсәкәлмәнин вахтыны тезләшдирир вә дөлләнмәни артырыр; алынан балахларын сағламлығына вә бөјүмәсинә мүсбәт тә'сир едир. Сеолит минералынын витаминләрлә (тетравит) комплекс шәкилдә тәтбиг олунмасы даһа јүксәк нәтичәләр алынмасына сәбәб олур.

РАЗРАБОТКА РЕЖИМА ДЕЗИНФЕКЦИИ ПРИ БРАДЗОТЕ ОВЕЦ

А.Б. АСАДОВ

Азербайджанская Государственная Сельскохозяйственная Академия

Разработка и внедрение в практику эффективных мер борьбы с инфекционными болезнями имеет большое значение в сохранении поголовья скота и увеличении его продуктивности.

К таким болезням относится брадзот сельскохозяйственных животных. Одной из причин распространения этой болезни является недостаточная изученность выживаемости возбудителя, а также его изменчивость под дейс-